

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСАД (ПРИНЦИПІВ) ВИБОРІВ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ

Марцеляк С. М.,

*кандидат юридичних наук, доцент
кафедри конституційного і муніципального права
юридичного факультету Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна;*

Марцеляк М. О.,

*студент Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України
Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого*

Марцеляк С.М., Марцеляк М.О. Конституційно-правовий механізм забезпечення засад (принципів) виборів народних депутатів України.

Автори піднімають актуальну проблему забезпечення проголошених Конституцією України та національним виборчим законодавством засад виборів народних депутатів України. Відзначено, що засади виборів народних депутатів України являють собою особливий правовий феномен, які уособлюють основоположні, фундаментальні ідеї, що визначають зміст і порядок формування єдиного органу законодавчої влади в Україні, знаходять свій вираз і прояв в правовій сфері життєдіяльності суспільства й держави та характеризуються такими рисами: 1) віддзеркалюють свідомий та вольовий аспекти виборів; 2) це основоположні ідеї, керівні правила, які містять визначальні настанови керівного характеру щодо виборів народних депутатів України, орієнтир у формуванні виборчого права; 3) мають загальний характер, їм властивий елемент узагальнення, піднесений над конкретикою; 4) виражають сутність виборчого права як системи правових норм, які регулюють суспільні відносини, пов'язані з виборами органів публічної влади; 5) є соціальним явищем, надбанням демократичного розвитку світової спільноти. Засади парламентських виборів визначають змістовне наповнення виборчого процесу і характеризуються високим рівнем науково-теоретичної обґрунтованості, історичної вивіреності й апробованості на практиці, слугують орієнтирами і координатами правового впливу на учасників виборчих правовідносин. Виходячи з їх важливості у формуванні єдиного законодавчого органу України важливим питанням є їх забезпечення через відповідний конституційно-правовий механізм. На підставі проведеного аналізу доктринально-правових уявлень про механізм держави, механізм правового регулювання, правовий механізм робиться висновок конституційно-правовий механізм забезпечення засад виборів народних депутатів України – це визначена Конституцією та деталізована законами України, взята в єдності, внутрішньоврегульована сукупність юридичних засобів, що охоплює нормативну та інституційну складову, за посередництвом яких практично здійснюється правовий вплив на суспільні відносини щодо правомірної реалізації, охорони та захисту засад виборів народних депутатів України. Він охоплює собою два складових елементи: нормативний (матеріально-правовий і процесуально-правовий) і інституційний.

Ключові слова: механізм, конституційно-правовий механізм, вибори, засади (принципи) виборів народних депутатів України.

Martelyak S.M., Martelyak M.O. Constitutional and legal mechanism for ensuring the principles of elections of people's deputies of Ukraine.

The authors raise the urgent issue of ensuring the principles of the election of people's deputies of Ukraine proclaimed by the Constitution of Ukraine and national election legislation. It is noted that the principles of elections of people's deputies of Ukraine are a special legal phenomenon, which embodies the fundamental, fundamental ideas that determine the content and procedure for forming a single legislative body in Ukraine, find expression and manifestation in the legal sphere of society and state and are characterized by such features: 1) reflect the conscious

and volitional aspects of elections; 2) these are fundamental ideas, guiding rules, which contain defining guidelines of a guiding nature regarding the elections of people's deputies of Ukraine, a guideline in the formation of suffrage; 3) have a general character, they have an inherent element of generalization, elevated above the specifics; 4) express the essence of suffrage as a system of legal norms governing public relations related to the election of public authorities; 5) is a social phenomenon, the property of the democratic development of the world community. The principles of parliamentary elections determine the content of the electoral process and are characterized by a high level of scientific and theoretical validity, historical accuracy and tried and tested in practice, serve as guidelines and coordinates of legal influence on participants in electoral relations. Based on their importance in the formation of a single legislative body of Ukraine, an important issue is their provision through the appropriate constitutional and legal mechanism. Based on the analysis of doctrinal and legal ideas about the mechanism of the state, the mechanism of legal regulation, the legal mechanism, the conclusion of the constitutional and legal mechanism for ensuring the principles of elections of people's deputies of Ukraine is defined by the Constitution and detailed by normative and institutional component, through which the legal influence on public relations on the lawful implementation, protection and defense of the principles of elections of people's deputies of Ukraine is practically carried out. It covers two components: normative (substantive and procedural) and institutional.

Key words: mechanism, constitutional and legal mechanism, elections, principles of elections of people's deputies of Ukraine.

Постановка проблеми. Проголошення Конституцією України та відтворення Виборчим кодексом основних засад виборів народних депутатів України актуалізує питання гарантування їх забезпечення. І незважаючи на те, що останнім часом значно активізувались дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених щодо виборів, залишається невирішеними чимало проблем, в тому числі й пов'язаних із забезпеченням засад виборів народних депутатів України. Тому необхідним є дослідження механізму забезпечення засад виборів народних депутатів України, від ефективності якого, його складових залежить наскільки визначені Основним Законом та Виборчим кодексом України засади виборів депутатів Верховної Ради України реально втілюються в державно-правову практику України, підкріплюються системою конституційно-правових гарантій і таким чином гарантують закріпленій Конституцією України принцип народовладдя в Україні.

Стан опрацювання теми наукової роботи та мета статті. Слід відзначити, що в теорії держави і права та в конституційному праві України правова природа механізму забезпечення засад виборів народних депутатів України взагалі не досліджувалася. Здебільшого представниками юридичної науки вивчаються та аналізуються такі правові категорії як "механізм держави", "механізм державної влади", "механізм виконавчої влади", "механізм правового регулювання", "механізм реалізації прав, свобод та обов'язків людини і громадянина", "механізм забезпечення прав і свобод людини і громадянина", "механізм захисту прав і свобод людини і громадянина" тощо. Що ще більше актуалізує проблематику конституційно-правового механізму забезпечення засад виборів народних депутатів України і таким чином визначає завдання нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Верховна Рада України як представницький і єдиний законодавчий орган державної влади відіграє важливу роль в сучасних процесах державотворення і правотворчості в Україні. Формування Верховної Ради України шляхом виборів виступає однією з основних демократичних гарантій і форм народовладдя в Україні, соціальне призначення якої полягає у забезпеченні повноважності та легітимності функціонування парламенту, селекції політичної еліти суспільства.

Організація та проведення виборів народних депутатів України потребує належного конституційно-правового регулювання, в основу якого покладаються демократичні засади виборчого права. В Конституції України вони визначені у ст. 71 "Вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є вільними і відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування". Ст. 21 Виборчого кодексу проголошує: "Виборчий процес кожних виборів, передбачених цим Кодексом, здійснюється на засадах:

- 1) гарантії реалізації виборчих прав громадян, визначених Конституцією України та цим Кодексом;
- 2) дотримання основних принципів виборчого права, визначених Конституцією України та цим Кодексом (вільних виборів, загального, рівного, прямого виборчого права, добровільності участі у виборах, таємного та особистого голосування, використання інноваційних технологій у виборчому процесі, чесних виборів – *авт.*);
- 3) законності та заборони протиправного втручання будь-кого у виборчий процес;
- 4) політичного плюралізму та багатопартійності;
- 5) публічності і відкритості виборчого процесу, усіх його процедур з урахуванням обмежень, встановлених законом, належного інформування виборців та інших суб'єктів виборчого процесу;

- 6) свободи передвиборної агітації, рівного доступу всіх кандидатів і суб'єктів їх висування на відповідних виборах до засобів масової інформації незалежно від їх форми власності, крім засобів масової інформації, засновниками яких є партії (організації партій);
- 7) неупередженості органів виконавчої влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, підприємств, закладів, установ і організацій, їх керівників, інших посадових і службових осіб до кандидатів, партій”.

Зазначені засади виборів уособлюють основоположні, фундаментальні ідеї, які визначають зміст і порядок формування єдиного органу законодавчої влади в Україні. Вони виступають фундаментом правового регулювання електоральних відносин, орієнтирами всього виборчого процесу, недотримання яких може мати наслідком визнання виборів недійсними. Також вони визначають межі, в рамках яких функціонує механізм виборчих правовідносин.

Основними рисами засад виборів народних депутатів України виступають наступні: 1) віддзеркалюють свідомий та вольовий аспекти виборів; 2) це основоположні ідеї, керівні правила, які містять визначальні настанови керівного характеру щодо виборів народних депутатів України, орієнтир у формуванні виборчого права; 3) мають загальний характер, їм властивий елемент узагальнення, піднесений над конкретикою; 4) виражають сутність виборчого права як системи правових норм, які регулюють суспільні відносини, пов'язані з виборами органів публічної влади; 5) є соціальним явищем, надбанням демократичного розвитку світової спільноти.

Таким чином, засади виборів народних депутатів України являють собою закріплені в законодавстві України основоположні, фундаментальні ідеї, керівні правила загального характеру, які зумовлюються потребами демократичного розвитку держави і суспільства та у концентрованому вигляді визначають зміст та порядок формування єдиного органу законодавчої влади в Україні – Верховної Ради України. Виходячи з їх важливості актуальним є питання їх забезпечення через відповідний конституційно-правовий механізм.

Взагалі поняття “механізм” широко використовується фахівцями різних галузей знань. І останнім часом у юридичній науковій літературі цей термін все ширше застосовується і категорія “механізм” все більше привертає увагу науковців. При цьому терміном “механізм” визначають внутрішню будову, систему чого-небудь [1, с. 262]; внутрішню будову машини, приладу, апарату, який приводить їх в дію; систему, устрій, які визначають порядок певного виду діяльності [2, с. 309]; 1) пристрій (сукупність рухомо з'єднаних між собою ланок), що передає або перетворює (відтворює) рух; 2) сукупність проміжних станів або процесів будь-яких явищ, наприклад, механізм хімічної реакції, механізм випромінювання [3, с. 485]. Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає термін “механізм” як внутрішню будову, систему чого-небудь; сукупність станів і процесів, з яких складається певне фізичне, хімічне та інше явище [4, с. 677]. У науковій літературі під механізмом розуміють спосіб функціонування, систему засобів впливу [5, с. 97].

Що ж стосується позиції правознавців, то вони поняття механізму держави та механізму правового регулювання в більшості випадків також розглядають в аспекті сприйняття механізму як взаємопов'язаної системи, внутрішньо врегульованої сукупності певних частин. Так, ще відомий вітчизняний вчений М. В. Цвік вважав, що механізм держави – це сукупність державних органів, установ, підприємств та інших державних інституцій, за посередництвом яких практично здійснюються завдання й функції держави [6, с. 116]. У матеріалах Вікіпедії механізм держави вказується як система нормативно визначених, взаємодіючих органів та організацій держави, створених для реалізації її завдань і функцій та наділених спеціальними повноваженнями у відповідній сфері діяльності [7]. Українська радянська енциклопедія визначає поняття механізму держави як внутрішньоврегульованої системи державних органів, через які пануючий клас здійснює державну владу, забезпечує своє політичне, економічне та ідеологічне панування [3, с. 485].

Що ж стосується механізму правового регулювання, то, на думку відомого радянського науковця В. М. Горшенєва, під ним маються на увазі способи впливу, реалізації права, а також проміжні ланки – правосуб'єктність, юридичні факти та правовідносини, які переводять нормативність права в упорядкованість суспільних відносин [8, с. 50–55]. Уже згадуваний нами професор М. В. Цвік визначає механізм правового регулювання як систему послідовно організованих юридичних засобів (явищ), за допомогою яких досягаються цілі правового регулювання [6, с. 413]. А. С. С. Алексєєв пише, що механізм правового регулювання – це взята в єдності вся сукупність юридичних засобів, за допомогою яких забезпечується правовий вплив на суспільні відносини [9, с. 30]. При цьому він вважає, що механізм правового регулювання не лише охоплює всі ці засоби, але й робить з них взаємопов'язану систему, у результаті чого виявляються не розрізнені явища (норми, тлумачення, юридична техніка та ін.), а цілісний механізм, кожна частина якого взаємодіє з іншими, виконує свої специфічні функції [10, с. 78].

Сучасний український науковець Куракін О.М. пише, що механізм правового регулювання – це набір правових засобів, призначених для моделювання поведінки людей, опосередкованої юридичними категорі-

ями (суб'єктивними правами та юридичними обов'язками) [11, с. 47], Тарахонич Т.І. говорить, що механізм правового регулювання є системним утворенням, динамічною, функціональною частиною правової системи, сукупністю послідовно організованих юридичних засобів, які знаходяться у певному взаємозв'язку та взаємодії між собою, що забезпечують досягнення соціально корисних цілей [12, с. 13], а інший вітчизняний вчений Д.Д. Коссе зазначає, що це системна сукупність правових засобів, за допомогою яких держава здійснює правовий вплив на суспільні відносини у необхідному їй (державі) та суспільству напрямі [13, с. 26].

Поряд з категорією механізм правового регулювання, у правовій науці виокремлюють також категорію правовий механізм. На думку К.В. Шундікова, правовий механізм являє собою необхідний та достатній для досягнення конкретної юридичної цілі системний комплекс юридичних засобів, організованих послідовно і діючих поетапно, відповідно до нормативно заданої схеми (процедури) [14, с. 42]. Тарахонич Т.І. стоїть на позиції, що правовий механізм – це певна конструкція, яка передбачає дію послідовно організованих юридичних засобів, які дають можливість досягти конкретну юридичну ціль з дотриманням відповідної процедури. Кожна ланка такого механізму є самостійним комплексом юридичних засобів. Надалі вона пише, що правові механізми притаманні як теорії держави і права, так і різним галузям права. Так, в конституційному праві існує правовий механізм проведення виборів, механізм формування уряду; в кримінально-процесуальному праві, механізм порушення та розгляду кримінальної справи; в цивільно-процесуальному праві, механізм розгляду цивільної справи тощо [12, с. 13].

Тобто ми бачимо, що поняття “механізм” на думку вчених правників охоплює собою систему і внутрішньо врегульовану сукупність певних частин. І таким чином механізм – це високоорганізована система, а будь-яка система має свою структуру. Така система характеризується єдністю елементів, що знаходяться в певних зв'язках і відносинах між собою, характеризують сутність об'єкта як ціле і відносно незалежне зовні явище. У такому випадку структура є визначеним складом компонентів цього об'єкта.

Стосовно ж терміну “забезпечення”, то на думку російського науковця С. В. Рибакі, який досліджував забезпечення прав і свобод громадян, слід цим терміном розуміти універсальну суму дій, засобів та методів, які в своїй сукупності створюють найбільш сприятливі умови для ефективного функціонування об'єкту забезпечення [15, с. 7]. Деякі автори виходять з того, що забезпечення є стадією реалізації прав людини. Тобто, вони відстоюють позицію, що забезпечення виконує допоміжну роль по відношенню до реалізації [16, с. 42].

Окремі вчені-правники відстоюють точку зору, що термін “забезпечення” охоплює собою такі правові явища як “реалізацію”, “охорону” і “захист”. Зокрема, академік О. Ф. Скакун стверджує, що механізм соціально-правового забезпечення прав і свобод людини формує відповідні підсистеми – механізми реалізації, охорони, захисту прав, де перший (механізм реалізації прав людини) включає засоби що необхідні для створення умов реалізації прав і свобод, а складові гарантії забезпечення прав являють собою відповідні умови і засоби, що сприяють реалізації кожною людиною і громадянином прав, свобод і обов'язків, що закріплені в Конституції України. Друга підсистема – механізм охорони прав – включає заходи з профілактики правопорушень для закріплення правомірної поведінки особи. Третя підсистема – механізм захисту прав – включає засоби, що направлені на поновлення прав, які порушені протиправними діями, а також відповідальність особи, що вчинила правопорушення [17, с. 206]. Відомий радянський науковець М. В. Вітрук писав, що під забезпеченням конституційних прав і свобод розуміється система їх гарантування, тобто система загальних умов і спеціальних (юридичних) засобів, які забезпечують їх правомірну реалізацію, а в необхідних випадках – і охорону” [18, с. 195–196].

А. Ю. Олійник та В. С. Заяць вважають, що забезпечення прав громадян включає в себе: а) створення умов, що сприяють реалізації прав; б) охорону прав від порушень зі сторони кого б то не було; в) процес реалізації і захист цих прав від уже здійсненого реального їх порушення; г) відновлення порушених прав на всіх стадіях правореалізуючого процесу [19, с. 20–21]. Інший вітчизняний науковець О. В. Марцеляк пише, що найбільш прийнятним є підхід, за якого поняття “забезпечення прав і свобод” охоплює собою здійснення певних дій, спрямованих на: а) удосконалення національного законодавства країни і приведення його до міжнародних стандартів у галузі прав людини; б) реалізацію громадянами своїх прав і свобод; в) охорону прав і свобод людини та громадянина; г) захист прав і свобод людини та громадянина [20, с. 36]. Приблизно цей ж підхід підтримує О. Червякова, яка зазначає: “Під забезпеченням основних прав розуміють, з одного боку, систему їх гарантій, а з другого – діяльність органів держави з створення умов для реалізації прав громадян, їх охорони, захисту і відновлення порушеного права” [21, с. 44]. О. Святоцький та Г. Шмельова вказують, що забезпечення прав людини з точки зору правового механізму, це є система ефективних юридичних засобів реалізації, охорони й захисту прав людини і називає наступні елементи цього механізму: 1) національне законодавство, що є основою усього цього механізму; 2) юридичні процедури реалізації прав людини; 3) юридичні засоби охорони прав людини; 4) юридичні засоби захисту прав людини [22, с. 50–51].

Виходячи з цих позицій, можна стверджувати, що конституційно-правовий механізм забезпечення засад виборів народних депутатів України, по-перше, охоплює собою високоорганізовану систему і внутрішньо врегульовану сукупність певних частин, по-друге, складається з відповідних підсистем – реалізації, охорони, захисту. При цьому реалізація включає засоби по безпосередньому втіленню засад виборів народних депутатів України в державницьку практику, їх дотримання, виконання в період виборчої кампанії з боку органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян чи їх посадових та службових осіб, інших суб'єктів виборчого процесу при виборах депутатів Верховної Ради України, створення ними відповідних умов, що сприяють реалізації громадянами України своїх виборчих прав. Вона потребує активної діяльності державних органів чи органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян чи їх посадових та службових осіб, інших суб'єктів виборчого процесу.

Охорона засад виборів народних депутатів України включає заходи профілактичного характеру щодо їх дотримання, а захист правову діяльність органів державної влади і управління, правоохоронних органів, громадських організацій і посадових осіб, а також громадян та інших суб'єктів виборчого процесу при виборах депутатів Верховної Ради України, що здійснюється законними засобами з метою підтвердження або поновлення порушених протиправними діями засад виборів народних депутатів України, а також відповідальність осіб, що вчинила правопорушення.

Що ж до елементів конституційно-правового механізму забезпечення засад виборів народних депутатів України, то такими, на наш погляд, є два складових елементи: нормативний (матеріально-правовий і процесуально-правовий) і інституційний.

Отже, **конституційно-правовий механізм забезпечення засад виборів народних депутатів України** – це визначена Конституцією та деталізована законами України, взята в єдності, внутрішньоврегульована сукупність юридичних засобів, що охоплює нормативну та інституційну складову, за посередництвом яких практично здійснюється правовий вплив на суспільні відносини щодо правомірної реалізації, охорони та захисту засад виборів народних депутатів України.

При цьому нормативною основою забезпечення засад виборів народних депутатів України є конституційні норми (ст. 71 Основного Закону) та конкретизуючі норми чинного законодавства, перш за все, названий вище Виборчий кодекс України та інші закони України, за допомогою яких визначається зміст цих засад, форми їх реалізації та процесуальні процедури їх охорони і захисту. Їх особливість полягає в тому, що вони забезпечуються правотворчою і правозастосовчою діяльністю. Нормативна частина конституційно-правового механізму забезпечення засад виборів народних депутатів України складається у свою чергу з матеріально-правових та процесуально-правових складових. Перші охоплюють визначені Конституцією та законами України зміст засад виборів народних депутатів України, другі – форми та засоби, які спрямовані на гарантування засад виборів народних депутатів України, або іншими словами це комплекс регламентованих особливих процедур, що здійснюються органами державної влади, місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян чи їх посадовими та службовими особами, іншими суб'єктами виборчого процесу при виборах депутатів Верховної Ради України, які сприяють реалізації, охороні та захисту засад виборів народних депутатів України.

Інституційний зріз механізму забезпечення засад виборів народних депутатів України витікає із процесуально-правової нормативної складової і включає систему органів державної влади, місцевого самоврядування, політичних партій і громадських організацій, самих виборців, діяльність яких спрямована на реалізацію, охорону та захист цих засад.

Звичайно, що чільне місце у системі органів державної влади, що гарантують реалізацію, охорону та захист засад виборів народних депутатів України посідають судові органи. Ключова роль судів загальної юрисдикції в інституційній складовій механізму забезпечення засад виборів народних депутатів України підтверджується законодавством України: як Конституцією України, так і Виборчим кодексом та іншими законами України. Суди загальної юрисдикції, з одного боку, мають впливати на усунення порушень законності, а з іншого – гарантувати дотримання проголошених чинним законодавством засад виборів народних депутатів України, і таким чином виборчих прав громадян України. Адже, як зазначають фахівці, саме судовий захист прав людини є універсальною формою правового захисту, з допомогою якого держава зобов'язана забезпечити дотримання прав та свобод людини і громадянина, закріплених національним законодавством [23, с. 32]. Про це говорить і Л. Ю. Грудцина, яка пише, що серед трьох основних гілок влади (законодавчої, виконавчої та судової) особлива роль належить саме судовій владі. Обумовлено це тим, що вона покликана стояти, по-перше, між двома іншими гілками влади, стримуючи і урівноважуючи їх, і, по-друге, між ними і людиною, поважаючи та належним чином захищаючи її права та законні інтереси. У протистоянні людини і влади в будь-якому її прояві (державного органу, органу місцевого самоврядування, посадової особи, чиновника) судова влада має зайняти місце незалежного і неупередженого арбітра [24, с. 75].

Таким чином, переваги захисту засад виборів народних депутатів України судами порівняно з іншими органами державної влади, обумовлені їхньою правовою природою та призначенням. Це проявляється, по-перше, у їх самостійності і незалежності, що витікає із Конституції України та Закону України “Про судоустрій і статус суддів”.

По-друге, пріоритетність захисту засад виборів народних депутатів України судами загальної юрисдикції, обумовлюються особливою процесуальною формою його забезпечення, яка полягає у розгляді справ в установленому законом порядку та будується на таких важливих демократичних принципах, як законність, рівність всіх учасників судового процесу перед законом і судом, гласність та відкритість судового розгляду, змагальність сторін, забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішень суду, обов’язковість судових рішень, що в результаті забезпечує справедливе вирішення спору.

По-третє, на відміну від інших органів державної влади, що здійснюють забезпечення засад виборів народних депутатів України, і які не завжди наділені компетенцією безпосереднього впливу на відновлення виборчих засад, суди безпосередньо поновлюють порушені засади виборів народних депутатів України, усувають перешкоди в їх реалізації та попереджають порушення шляхом скасування протиправного рішення, визнання дій незаконними, накладання на відповідача певних обов’язків та ін. І, таким чином, універсальність судового захисту полягає в тому, що суди загальної юрисдикції в межах, визначених законодавством, можуть прийняти будь-яке рішення, яке б гарантувало дотримання і захист засад виборів народних депутатів України.

По-чверте, перевага захисту засад виборів народних депутатів України судами загальної юрисдикції полягає в обов’язковій силі актів органів судової влади і в тому, що вони носять остаточний характер. Перегляд судових рішень можливий лише в установленому законом порядку. Як зазначається в передмові до “Збірника рішень судів за результатами розгляду скарг і заяв суб’єктів виборчого процесу на виборах народних депутатів України 2006 року”, саме суди здебільшого, так би мовити, ставили правову крапку у багатьох виборчих спорах, їх рішення давали можливість розв’язати проблеми, які виникали у виборчому процесі через неоднозначність законодавчого регулювання, прогалини у виборчому законодавстві, порушення виборчого законодавства учасниками виборчого процесу з виборів народних депутатів України [25, с. 5].

Думається, що вищезазначені переваги захисту засад виборів народних депутатів України судами є особливо важливими для забезпечення виборчих прав громадян України, а отже і засад виборів, оскільки найчастіше саме органи державної влади та місцевого самоврядування перешкоджають громадянам в реалізації цих прав і свобод шляхом встановлення різного роду заборон та обмежень не передбачених законодавством або взагалі безпідставно відмовляють в реалізації окремих з цих прав.

Традиційно велику роль щодо забезпечення засад виборів народних депутатів України відіграють органи прокуратури України. Вони належить до тих державних інституцій, для яких одним з вирішальних завдань є захист від неправомірних посягань гарантованих Конституцією, іншими законами України та міжнародними правовими актами соціально-економічних, політичних, особистих прав і свобод людини та громадянина, а відповідно й виборчих прав громадян України, які витікають із засад виборів народних депутатів України. Це прокуратура робить через підтримання публічного обвинувачення в суді; організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом.

Варто відзначити важливе місце у системі органів державної влади, що гарантують реалізацію, охорону та захист засад виборів народних депутатів України Конституційного Суду України, який здійснює це шляхом реалізації таких його повноважень, як: вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність): законів та інших правових актів Верховної Ради України; актів Президента України; актів Кабінету Міністрів України; правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, що стосуються виборів народних депутатів України; офіційного тлумачення Конституції України з питань виборів народних депутатів України; дача висновків про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов’язковість, які являють собою міжнародні виборчі стандарти.

В аспекті ролі Конституційного Суду України в захисті засад виборів народних депутатів України хотілось би згадати його рішення № 1-рп/1998-рф від 26 лютого 1998 р. “У справі за конституційними поданнями народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України “Про вибори народних депутатів України” (справа про вибори народних депутатів України) ” ; рішення у справі за конституційним поданням Центральної виборчої комісії щодо офіційного тлумачення

положень частин одинадцятої та тринадцятої статті 42 Закону України “Про вибори народних депутатів України” (справа про тлумачення Закону України “Про вибори народних депутатів України”) № 3-рп/1998 від 25 березня 1998 року; рішення у справі за конституційним поданням 63 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 43 Закону України “Про вибори народних депутатів України” (справа про виборчу заставу) № 2-рп/2002 від 30 січня 2002 року; рішення у справі за конституційним зверненням громадянина Діяка Івана Васильовича та конституційним поданням 49 народних депутатів України про офіційне тлумачення положення частини шостої статті 29 Закону України “Про вибори народних депутатів України” (справа про строки оскарження порушень під час підрахунку голосів та встановлення результатів голосування) № 13-рп/2003 від 3 липня 2003 року; рішення у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини п’ятої статті 52, абзацу другого частини десятої статті 98, частини третьої статті 99 Закону України “Про вибори народних депутатів України” (справа про висування кандидатів у народні депутати України за змішаної виборчої системи) № 8-рп/2012 від 5 квітня 2012 року та ін.

Зазначені рішення підтверджують, що Конституційний Суд України є ефективною інституцією в забезпеченні засад виборів парламентаріїв України. При цьому він виступає або як інституція, що здійснює тлумачення відповідних положень Конституції України, або ж як інституція, що вирішує питання про відповідність Конституції України (конституційність) окремих положень виборчих законів. В останніх випадках, як пише суддя Конституційного Суду України П. Б. Стецюк, Конституційному Суду України, як правило, мимоволі доводилося у різний спосіб виконувати роль так званого “негативного законодавця”, зокрема і шляхом вилучення з “нормативного поля” (через визнання неконституційними) тих чи інших законодавчих положень. П. Б. Стецюк також зазначає, що не завжди діяльність Конституційному Суду України мала виключно позитивні наслідки як для процесу реалізації громадянами України своїх виборчих прав у повному обсязі, так і для забезпечення належної ролі інституту виборів у механізмі функціонування держави. Прикладом він називає рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 22 Закону України “Про вибори народних депутатів України” стосовно рівномірного віднесення закордонних виборчих дільниць до всіх одномандатних виборчих округів, які утворюються на території столиці України – міста Києва № 7-рп/2012 від 4 квітня 2012 року, яким понад 400 тис. громадян України, які проживали або перебували за кордоном на час проведення останніх парламентських виборів, фактично були позбавлені їхнього активного виборчого права в частині обрання народних депутатів України по мажоритарних виборчих округах [26, с. 34–36]. Проте позитивно, що такі приклади поодинокі, а в цілому Конституційний Суд України виступає органом, що належним чином стоїть на сторожі засад виборів народних депутатів України.

Особливе місце в конституційно-правовому механізмі забезпечення засад виборів народних депутатів України посідає Президент України, виступаючи відповідно до ст. 102 Конституції України гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. Президент України реалізує свою конституційну функцію гаранта засад виборів народних депутатів України як у своїй особистій діяльності, контролюючи роботу різноманітних інституцій з точки зору дотримання ними засад виборів народних депутатів України, так і приймаючи чи ініціюючи нормативні акти спрямовані на забезпечення засад виборів народних депутатів України (див., наприклад, Укази Президента України від 7 липня 2007 р. № 593/2007 “Про забезпечення реалізації виборчих прав громадян України, законності, прозорості та відкритості виборчого процесу на позачергових виборах до Верховної Ради України”, від 13 жовтня 2008 р. № 923/2008 “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 жовтня 2008 року “Про невідкладні заходи щодо забезпечення конституційних виборчих прав громадян України під час проведення позачергових виборів до Верховної Ради України” тощо. Зазначеними Указами визначено цілий ряд різноманітних заходів, спрямованих на забезпечення засад виборів народних депутатів України (і щодо рівності, і стосовно забезпечення законності та прозорості виборчого процесу в Україні тощо).

Так само і Верховна Рада України як єдиний орган законодавчої влади має безпосередній вплив на забезпечення засад виборів народних депутатів України. Це вона здійснює через відповідну законодавчу діяльність (ст. 92 Конституції України). Факт юридичного закріплення засад виборів народних депутатів України є першоосновою формуванням дійового механізму їх забезпечення. Також Верховна Рада України, приймаючи виборчі закони окреслює інституційну складову конституційно-правового механізму забезпечення засад виборів народних депутатів України, повноваження відповідних органів та організацій у сфері реалізації, охорони та захисту засад виборів вітчизняних парламентаріїв, визначає їх спроможність забезпечувати засади виборів народних депутатів України. Таким чином Верховна Україна своєю законотворчою відіграє

провідну роль у конституційно-правовому механізмі забезпечення засад виборів народних депутатів України. Водночас, слід відмітити, що вона не лише приймає закони та інші акти, але й контролює їхнє виконання, що також сприяє дотриманню засад виборів депутатів вітчизняного парламенту.

В цьому аспекті не варто залишати поза увагою таку важливу інституцію як Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Це достатньо молодий інститут в механізмі державної влади України, покликаний підвищити рівень захисту прав людини і громадянина, сприяти реалізації конституційних прав, забезпечувати контроль за діяльністю виконавчих та інших органів державної влади щодо дотримання ними принципів законності та пріоритету прав людини і громадянина. Проте, незважаючи на те, що метою контролю, який здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, є: захист прав і свобод людини і громадянина, проголошених Конституцією України, законами України та міжнародними договорами України; додержання та повага до прав і свобод людини і громадянина органами державної влади, органами місцевого самоврядування та їх посадовими і службовими особами; запобігання порушенням прав і свобод людини і громадянина або сприяння їх поновленню; сприяння приведенню законодавства України про права і свободи людини і громадянина у відповідність з Конституцією України, міжнародними стандартами у цій галузі; поліпшення і подальший розвиток міжнародного співробітництва в галузі захисту прав і свобод людини і громадянина; запобігання будь-яким формам дискримінації щодо реалізації людиною своїх прав і свобод; сприяння правовій інформованості населення та захист конфіденційної інформації про особу [27], він своєю діяльністю не тільки захищає виборчі права громадян України, а й засади виборів народних депутатів України.

Кабінет Міністрів України теж вживає заходів щодо забезпечення засад виборів народних депутатів України. Як вищий орган у системі органів виконавчої влади Кабінет Міністрів України здійснює постійний контроль за виконанням органами виконавчої влади Конституції України та законодавства України у сфері виборів народних депутатів, вживає заходів щодо усунення недоліків у роботі зазначених органів, забезпечує проведення відповідної державної правової політики у цій галузі; вживає заходів щодо захисту виборчих прав громадян України, охорони громадського порядку в час виборчої кампанії, протидії корупції; здійснює заходи щодо забезпечення виконання судових рішень по забезпеченню засад виборів народних депутатів України тощо. Правда, в цьому плані цілком розділяємо позицію О. Совгирі, що питання щодо участі Уряду України у виборчому процесі слід розглядати з позицій уникнення “конфлікту інтересів” члена Уряду як учасника виборчого процесу чи суб’єкта, наділеного певним ресурсом у вигляді повноважень, здатних вплинути на результати виборів [28, с. 154–155].

Висновки: Таким чином, конституційно-правовий механізм забезпечення засад виборів народних депутатів України – це визначена Конституцією та деталізована законами України, взята в єдності, внутрішньо-врегульована сукупність юридичних засобів, що охоплює нормативну та інституційну складову, за посередництвом яких практично здійснюється правовий вплив на суспільні відносини щодо правомірної реалізації, охорони та захисту засад виборів народних депутатів України.

Елементами конституційно-правового механізму забезпечення засад виборів народних депутатів України виступають нормативна (матеріально-правова і процесуально-правова) та інституційна складові. Остання охоплює собою діяльність судів загальною юрисдикцією у цій сфері, Конституційного Суду України, органів прокуратури, Президента України, Верховної Ради України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Кабінету Міністрів України. На нашу думку, це основні органи, які входять до “інституційної” складової конституційно-правового механізму забезпечення засад виборів народних депутатів України. Проте ними не обмежується коло таких інституцій, тому що механізм включає в себе окрім Кабінету Міністрів України також міністерства, відомства, органи виконавчої влади на місцях, сюди слід віднести і Рахункову палату, органи місцевого самоврядування, політичні партії, засоби масової інформації, інші інститути громадянського суспільства в Україні, міжнародні інституції, які своєю діяльністю сприяють проведенню в Україні виборів народних депутатів України з урахуванням існуючих міжнародних виборчих стандартів, на високому демократичному рівні.

Список використаних джерел:

1. Словарь русского языка : в 2 т. М. : , 1986. Т. 2. 968 с.
2. Ожегов С. И. Словарь русского языка. М. : Русский язык, 1983. 816 с.
3. Українська радянська енциклопедія : у 12 т. 2-е вид. К. : Головна редакція Української радянської енциклопедії. Т.6. 1981. 552 с.

4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Г. Бусел]. К. ; Ірпінь : Перун, 2003. 1440 с.
5. Общая теория государства и права. Академический курс в трех томах / Отв. ред. М.Н. Марченко. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Норма, 2007. Т. 3: Государство, право, общество. 432 с.
6. Загальна теорія держави і права : [підруч. для студ. юридич. спец. вищ. навч. закл.] / М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачова та ін. ; [за ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина]. Х. : Право, 2002. 432 с.
7. Механізм держави. Матеріал з Вікіпедії URL : http://uk.wikipedia.org/wiki/Механізм_держави
8. Горшенев В. М. Способы и организационные форы правового регулирования в социалистическом обществе. М. : Юрид. лит., 1978. 256 с.
9. Алексеев С. С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве. М. : Юрид. лит., 1966. 187 с.
10. Алексеев С. С. Проблемы теории права : курс лекций ; в 2-х т. Свердловск. Т. 1. 1972. 396 с.
11. Куракін О.М. Структура механізму правового регулювання. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2015. Серія ПРАВО. Випуск 35. Частина II. Том 1. С. 46-49.
12. Тарахонич Т.І. Механізм дії права, механізм правового регулювання, механізм реалізації права: особливості взаємодії. Держава і право. Випуск 50. С. 12-18.
13. Коссе Д.Д. Правовий режим та механізм правового регулювання: ознаки та співвідношення. Держава і право. Випуск 44. С. 25-31.
14. Шундигов К.В. Механизм правового регулирования: Учеб. пособ. / Под ред. А.В. Малько. Саратов: СГАП, 2001. С. 42.
15. Рыбак С. В. Органы внутренних дел в механизме обеспечения прав и свобод гражданина [Электронный ресурс] : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 "теория и история права и государства ; история правовых учений". Ростов-на-Дону, 1999. 20 с.
16. История, теория и практика прав человека : курс лекций / [под ред. Т. Н. Нуркаевой]. Уфа : Восточный университет, 1998. 90 с.
17. Скакун О. Ф. Теория государства и права : учебник. Х. : Консум, 2000. 704 с.
18. Витрук Н.В. Социально-правовой механизм реализации конституционных прав и свобод граждан. Конституционный статус личности в СССР. М. : Юрид. лит., 1980. С. 180–196.
19. Олейник А. Е. Реализация прав советских граждан в условиях формирования социалистического правового государства. Актуальные проблемы формирования правового государства. Х. : Юрид. ин-т, 1990. С. 20–21.
20. Марцеляк О. В. Институт омбудсмана: теория і практика: монографія. Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. 450 с.
21. Червякова Е. Б. Защита конституционных прав граждан средствами прокурорского надзора (проблема общенадзорной деятельности) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Х., 1992. 244 с.
22. Шмельова Г. Юридичний механізм забезпечення прав людини (загальнотеоретична характеристика). Право України. 1994. № 10. С. 49–51.
23. Лучковська С. Г. Окремі аспекти вдосконалення механізму судового захисту прав і свобод людини і громадянина. Вісник Технологічного університету поділля. 2002. № 4. С. 30–35.
24. Грудцына Л. Ю. Судебная защита прав и свобод личности: теоретический аспект. Законодательство и экономика. 2003. № 8. С. 70–77.
25. Збірник рішень судів за підсумками розгляду скарг і заяв суб'єктів виборчого процесу на позачергових виборах народних депутатів України 2007 року / [редкол. : В. М. Шаповал (голова), А. Й. Магера (заступник голови), Ж. І. Усенко-Чорна (заступник голови) та ін.]. К. : ППВФ, 2008. 704 с.
26. Стецюк П. Вибори у механізмі функціонування конституційної держави. Право України. 2013. № 5. С. 30–37.
27. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23 грудня 1997 р. № 776/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 20. Ст. 99.
28. Совгиря О. Участь Уряду України у виборчому процесі: теоретико-прикладні аспекти. Право України. 2013. № 5. С. 150–157.